

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ

Сільський відпочинок та розвиток сільського (зеленого) туризму в Україні, за рахунок збереження етнографічної самобутності сільських територій, повинен придбати національне значення, тому що він дає поштовх для відродження і розвитку традиційної культури; можливість пізнати справжні українські традиції і, нарешті, тому що етнокультура села представляє Україну світу і привертає також іноземних туристів.

У зв'язку з цим, мета статті полягає у наданні концептуального підходу до розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні.

Шляхом дослідження змісту основних дефініцій та складових сільського (зеленого) туризму було запропоновано схему взаємодії суб'єктів сільського (зеленого) туризму, яка наведена на рис. 1.

Згідно з визначенням сільського (зеленого) туризму цей вид туризму передбачає розміщення для відпочинку у сільській садибі та надання туристам послуг, серед яких можна виокремити: традиційні основні; традиційні додаткові та специфічні.

Суб'єктами сільського (зеленого) туризму виступають згідно законодавства України [1]:

основні: сільські господарі та члени родин сільських господарів; споживачі послуг сільського зеленого туризму (туристи);

та додаткові - фізичні та/або юридичні особи, що надають допоміжні послуги (агентські, посередницькі, рекламні, інформаційні тощо) сільським господарям або споживачам послуг сільського (зеленого) туризму.

Характеристика прав та обов'язків основних суб'єктів сільського (зеленого) туризму наведена у табл. 1.

Основним і найголовнішим об'єктом сільського (зеленого) туризму є сільська (зелена) садиба.

Визначимося, що являє собою господар сільської (зеленої) садиби. Сільській господар – фізична особа та члени її сім'ї (родини), що ведуть господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна особистого селянського (фермерського) господарства, які належать їм на правах особистої, спільної, часткової власності або оренди відповідно законам України [1].

Таким чином, сільський господар стає суб'єктом підприємницької діяльності лише тоді, коли приймає у своїй садибі більше 8 осіб (туристів) одночасно.

Щоб розібратися в особливості сільської (зеленої) садиби зробимо порівняльну характеристику садиби з придорожним мотелем (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика сільської (зеленої) садиби з придорожнім мотелем

Ознака	Сільська (зелена) садиба	Придорожній мотель
за кількістю гостьових номерів	4 – 5 гостьових номерів	від 6 до 10 номерів
за сезонністю	літо, осінь	цілий рік
за стилем оформлення	етнічний (кімнати не повторюються), невимушена сільська естетика інтер'єру	однотипні
за наявністю передпокою або веранди	обов'язкова	необов'язкова (відсутня)
за кількістю поверхів	1 - 2	1 - 2
за необхідністю реєстрації	майже відсутня	відсутня
за рівнем обслуговування	високий рівень обслуговування (атмосфера родинного відпочинку)	дуже низький
за розташуванням	в екологічно чистій сільській місцевості	уздовж трас, магістралей
за додатковим комфортом	лазня та літня альтанка з мангалом для бенкетів на свіжому повітрі	автостоянка біля вікон
за класифікацією	знак «Зелена Садиба» (від 1 до 3)	зірки (від 1 до 5)

ЕКОНОМІКА РЕГІОНОВ

СХЕМА ВЗАЄМОДІЇ СКЛАДОВИХ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ (СЗТ)

Сільський (зелений) туризм – вид туризму, що передбачає розміщення туристів у сільській садибі для відпочинку та отримання ними відповідних послуг: традиційних основних; традиційних додаткових та специфічних.

Традиційні основні послуги:

- проживання (екологічне, культурне, історичне розташування);
- харчування (екологічно чисті продукти, дегустація місцевих (домашніх) страв);
- розваг (послуги залучення туристів до участі у народних обрядах і культурних дійствах, а також сільських фестивалів, ярмарках й інших масових заходах).

Додаткові послуги:

- Специфічні додаткові:**
- послуги із залучення туристів до сільськогосподарських робіт і народних промислів (робота на фермі, огороді, в саду, на скотному дворі, сіновалі, рибалка, полювання);
 - догляд за домашніми тваринами, прогулянки на конях, човнах;
 - навчання народному ремеслу;
 - користуватися приватними рекреаційними угіддями, тощо.
- Традиційні додаткові:**
- послуги з організації екскурсій;
 - послуги гідів, гідів-перекладачів;
 - послуги з прокату велосипедів, човнів, активно-туристичного спорядження;
 - послуги побутового обслуговування тощо.

Основні:

- сільські (зелені) садиби,
- фермерські господарства,
- особисті селянські господарства

Першого рівня Другого рівня Третього рівня

Сільські господарі та члени їх родин

Споживачі послуг сільського зеленого туризму (туристи)

Основні

Суб'єкти СЗТ

Фізичні та/або юридичні особи, що надають допоміжні послуги сільським господарям або споживачам послуг СЗТ

Додаткові

Об'єкти СЗТ

Додаткові:

Ветеринарні заклади

Побутові заклади

Заклади харчування

Заклади культури

Відпочинково-розважальні заклади

Медичні заклади

Туристичні інформаційні центри

Заклади дрібно-гуртової торгівлі

Заклади прокату спорядження, автомобілів

Транспортні організації

Виробники сувенірної продукції

Державні органи влади:

- місцева державна адміністрація;
- органи місцевого самоврядування

Рис. 1. Схема взаємодії складових сільського (зеленого) туризму

ЕКОНОМІКА РЕГІОНОВ

Виходячи з таблиці можна зробити висновок, що головною відмінністю сільської (зеленої) садиби від придорожного мотелю є номерний фонд, який для садиби не повинен перевищувати 4-5 гостьових номерів через те, що більша кількість номерів перетворює сільську (зелену) садибу на звичайний придорожній мотель чи курортний пансіонат. А за умови їх повного заповнення цілковито втрачається атмосфера родинного сільського відпочинку, якому не заважає ніхто сторонній. Для того щоб залучити найбільшу кількість відпочиваючих у сільські (зелені) садиби та отримати за це відповідний прибуток необхідно сформувати мінімальні стандарти сервісу, довести до належного рівня сільські садиби.

Таблиця 1

Права та обов'язки основних суб'єктів сільського (зеленого) туризму

Права господарів сільських (зелених) садиб	Обов'язки господарів сільських (зелених) садиб	Права туристів сільського (зеленого) туризму	Обов'язки туристів сільського (зеленого) туризму
<ul style="list-style-type: none"> – змінювати тривалість перебування туриста, – вид транспортного обслуговування; – спосіб забезпечення безпеки туриста та збереження його майна; – збільшувати обумовлену вартість туру (більш, як на 5%, але лише за згодою туриста і повідомлення його про це за 20 днів до початку туру); – отримувати інформацію, необхідну для своєї діяльності у сфері сільського (зеленого) туризму (державні органи та сільські і селищні ради); – брати участь у розробці місцевих програм розвитку сільського (зеленого) туризму; – розірвання договору про надання туристичних послуг без відшкодування туристу збитків у разі виникнення форс-мажорних обставин (повідомляється за 20 днів до початку туру). 	<ul style="list-style-type: none"> – надавати туристам у повному обсязі та у визначені терміни оплачені послуги; – забезпечувати особисту безпеку туристів та збереження їх майна; – матеріальна та моральна відповідальність за свої дії по організації відпочинку туристів; – відшкодувати туристам збитки, завдані їм у разі ненадання або надання в неповному обсязі чи неналежної якості (зі своєї вини чи з вини партнерів з організації обслуговування); – компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище; – надавати туристам повну інформацію про організацію відпочинку, їх права, обов'язки та правила поведінки, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг; – надавати інформацію щодо місць розташування та роботи об'єктів сфери обслуговування (поліклініки, поліції, пошти тощо); – здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; – здійснювати збереження навколишнього середовища; – забезпечити туристів предметами особистої гігієни; – мати укомплектовану аптечку для надання першої медичної допомоги та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> – самостійний вибір виду туристичної подорожі, її програми і маршруту, засобів пересування, типу ночівлі, категорії (класу) сервісних послуг під час здійснення подорожі; – самостійний вибір міні-туроператорів сільського (зеленого) туризму для забезпечення туристичної подорожі; – самостійний вибір туристичного супроводу (екскурсоводів, гідів, інструкторів, провідників); – самостійний вибір для відпочинку особистого селянського (фермерського) господарства; – виконання господарчих робіт, що пропонуються туристам сільськими господарями та членами їх родини; – користування (за згодою господарів) продуктами особистого селянського (фермерського) господарства; – самостійний вибір для ознайомлення об'єктів туристичного показу; – самостійне пересування, користування природними ресурсами довкілля (при дотриманні правил екологічної безпеки); – любительську риболовлю у водоймах, відкритих для такої риболовлі; – полювання (за правилами, визначеними для цієї території); – інші види активного відпочинку, що не задають шкоди довкіллю; – приймати участь у виконанні робіт із збагачення природних ресурсів довкілля; – приймати участь у фестивалях, ярмарках, обрядах та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> – виконувати правила екологічної безпеки, встановлені для території відпочинку; – з повагою відноситись до сільських господарів та членів їх родини, а також до інших туристів, що користуються туристичними послугами цих господарів; – при розміщенні в особистому селянському (фермерському) господарстві дотримуватись умов і правил поведінки, зазначених в договорі з сільським господарем – власником господарства; – надавати суб'єктам туристичної діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг інформацію, яка потрібна для укладання договорів на туристичне обслуговування, реєстрації туристів, оформлення інших, передбачених законодавством України документів.

Згідно з рівнем сервісу в Україні проводиться сертифікація садиб, адже для туриста сертифікат означає попередню гарантію послуг. В нашій державі діє Програма екологічної сертифікації садиб для сільського (зеленого) туризму «Зелена Садиба». Туристи надають перевагу саме тим садибам, що мають сертифікат і знак «Зелена Садиба». Обов'язковою умовою для приймання туристів є проходження господарями садиби комісії санепідемстанції. Необхідним є проведення аналізу води на придатність її для споживання та за наявності худоби аналізу ветлікарні. Знак «Зелена Садиба» має три рівні якості, від першого (найнижчого) до третього (найвищого). Вимоги до якості сільських (зелених) садиб програмою екологічної сертифікації «Зелена Садиба» наведено на рис. 2.

Таким чином, щоб отримати знак першого рівня садиба має відповідати всім вимогам, що наведені на рис. 2. Для того, щоб отримати сертифікат другого рівня, сільська (зелена) садиба має відповідати усім вимогам садиби першого рівня та 80% вимог, що притаманні другому рівню. Сертифікат третього рівня означає, що садиба сільського (зеленого) туризму відповідає усім вимогам до садиб першого рівня, 80% вимог – другого рівня та 80% вимог, що ставляться до садиб третього рівня (рис. 2).

Нормативно-правову базу розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Нормативно-правова база розвитку сільського зеленого туризму в Україні

Назва документу	Вид документу
Про туризм	Закон України
Про захист прав споживачів	Закон України
Про особисте селянське господарство. від 15.05.2003 р. № 742-IV	Закон України
По ліцензування певних видів діяльності» від 1.06. 200 р.	Закон України
Про місцеве самоврядування в Україні від 21 травня 1997	Закон України
Про статус гірських населених пунктів в Україні	Закон України
Державна цільова соціальна програма розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури від 29 червня № 702	Державна цільова програма
Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) від 3.09.2007	порядок
Правила обов'язкової сертифікації послуг з тимчасового розміщення (проживання)	правила
Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. постанова кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158	Постанова КМУ
ДБН 360-92 Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень	ДБН
ДБН В.2.2-9-99 Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення.	ДБН
ДСТУ 4268: 2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги» згідно наказу Держспоживстандарту України від 23 грудня 2003 р. № 225	ДСТУ
ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» згідно наказу Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54	ДСТУ
Проект закону України про сільський зелений туризм	Проект закону
Про сільський та сільський зелений туризм	проект закону висунуто Кафарським в 2003 році
Проект закону України «Про сільський аграрний туризм»	Проект закону
Про затвердження плану заходів Мінагрополітики України щодо розвитку сільського зеленого туризму на період до 2015 року»	Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства

На даний час нормативною базою для сільського (зеленого) туризму є закон України «Про туризм» від 18.11.2003 р. №1282-IV [2] та «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. №742-IV [3], постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. №297 «Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» [2, С. 160-163]. Проект закону України «Про сільський зелений туризм» [1], розроблений за ініціативою Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні та інституту сільського розвитку ще тільки прийнято за основу в 2004 р., але й досі не ухвалено Верховною Радою України.

ЕКОНОМІКА РЕГІОНОВ

Вимоги до якості сільських (зелених) садиб	Сільська (зелена) садиба I рівня якості	Сільська (зелена) садиба II рівня якості	Сільська (зелена) садиба III рівня якості
	<p>Сільська (зелена) садиба I рівня якості</p> <ul style="list-style-type: none"> - до доквілля (околиці садоби чисті і доглянуті); - до садоби (територія садоби доглянута і не має ознак забруднення; не застосовуються хімічні засоби захисту рослин; сміття та залишки збираються в спеціально обладнаному місці); - до кімнат (в оформленні кімнат використовуються елементи традиційного стилю, виготовлені народних ремесел; обладнання кімнат виготовлене з використанням натуральних матеріалів місцевого походження); - до продуктів (джерело питної води повинно бути перевірене відповідно лабораторією; їжа готується з використанням свіжих сезонних овочів та фруктів; доступне вегетаріанське меню); - до раціонального використання водних ресурсів (при наявності водогону встановлені системи місцевої каналізації або обладнані асенізаційні колодязі; забруднена вода не потрапляє у доквілля; за наявності водогону крани та регулятори не течуть); - до раціонального використання електроенергії та палива (у садобі встановлені лічильники електроенергії та газу; електропобудові прилади (холодильники, електронагрівачі) вимикаються коли немає туристів); - до обмеженого використання побутових хімічних засобів (використання побутових хімічних засобів зведено до мінімуму); - до туристичної інформації (знак «Зелена Садиба» демонструється туристам; Програма «Зелена садиба» доступна туристам; у садобі розміщені «Поради для гостей», що стосується екологічно прийнятної поведінки); - до транспорту (туристам доступна інформація про маршрути та розклад громадського транспорту); - до рекомендованої туристичної діяльності (господарі надають туристам інформацію про можливість екологічно-сприятливих видів діяльності та відпочинку); - до підтримки народних традицій (в оформленні будинку і садоби використанні елементи традиційного стилю та декору). 	<p>Сільська (зелена) садиба II рівня якості</p> <ul style="list-style-type: none"> - до доквілля (поблизу садоби немає джерел забруднення (сміттєзвалищ, очисних споруд); навколишні місця відпочинку доглянуті та очищені від сміття); - до садоби (органічні залишки збираються в компостній ямі або згодуються домашнім тваринам; не використовуються пластикові садові меблі; будівельні матеріали не вміщують азбесту; сміття сортується і вивозиться централізовано; будинок і садиба оформленні у традиційному для даного регіону стилі; створені умови для популяризації видів місцевої фауни); - до кімнати (палити дозволено лише в спеціально визначених місцях); - до продуктів (туристам пропонуються продукти лише українського виробництва; не використовуються одноразовий пластиковий посуд; не використовуються продукти в індивідуальній упаковці); - до раціонального використання водних ресурсів (асенізаційні колодязі ізольовані від ґрунтових вод; водогін обладнаний лічильником); - до раціонального використання електроенергії та палива (ведеться підрахунок споживання електроенергії та палива туристами; електричні нагрівачі та прилади для сушіння рук не використовуються; опалення кімнат для туристів регулюється індивідуально); - до обмеженого використання побутових хімічних засобів (миючі та дезінфікуючі засоби не містять хлору та бору; синтетичні миючі засоби не використовуються); - до туристичної інформації (інформація про місцеві природні, культурні та історичні цінності, охорону доквілля та біорізноманіття; туристам доступна карта місцевості); - до транспорту (туристи забезпечені транспортними послугами між садибою та найближчою зупинкою громадського транспорту; є можливість оренди транспортних засобів (велосипедів, коней; обладнано місця стоянки для автотуристів); - до рекомендацій туристичної діяльності (господарі пропонують туристам оренду спорядження для екологічно-сприятливих видів діяльності та відпочинку); - до підтримки народних традицій (будинок і садиба оформлені в традиційному стилі); - до досвіду роботи (більше двох років діяльності під знаком «Зелена Садиба»); 	<p>Сільська (зелена) садиба III рівня якості</p> <ul style="list-style-type: none"> - до доквілля (садиба розташована на безпечній відстані від джерел екологічного ризику; поблизу садоби є природноохоронна територія); - до садоби (не застосовуються мінеральні добрива; при будівництві та оформленні садоби використані лише екологічно чисті природні матеріали); - до кімнат (в обладнанні кімнат не використовуються синтетичні матеріали); - до продуктів (туристам пропонуються продукти лише місцевого виробництва; туристам пропонуються сертифіковані продукти органічного землеробства); - до раціонального використання водних ресурсів (кімнати для гостей обладнані окремим лічильником; у садобі використовуються лише вода з природних джерел); - до раціонального використання електроенергії та палива (для освітлення використовуються тільки енергоефективні лампи; для опалення не використовуються паливо з не відновлюваних ресурсів; використовуються альтернативні джерела електроенергії); - до обмеженого використання побутових хімічних засобів (засоби побутової хімії не використовуються; холоильники та аерозолі, що містять фреон, не використовуються); - до туристичної інформації (туристам доступна карта місцевості з позначеними природоохоронними об'єктами та територіями; спеціалізована екологічна преса передплачується або купується; власники садобі мають добрі знання місцевих традицій, добре проінформовані щодо місцевих природоохоронних територій, стежок, пам'яток, історії та культури); - до транспорту (можливість орендувати у господаря екологічні транспортні засоби); - до рекомендацій туристичної діяльності (господарі активно сприяють розвитку екологічно-сприятливих видів діяльності та відпочинку у своїй місцевості); - до підтримки народних традицій (туристи мають можливість ознайомитись чи придбати вироби народних ремесел; розміщення та побут туристів організовано згідно із старовинним укладом селянського життя; господарі володіють традиційними ремеслами і можуть запропонувати туристам свої вироби та продемонструвати традиційну технологію; туристам пропонують тури та екскурсійні заходи, орієнтовані на підтримку та розвиток місцевих традицій та ремесел); - до досвіду роботи (більше чотирьох років під знаком «Зелена Садиба»); - всі вимоги, що ставляться до садобі I і II рівня якості.

Рис. 2. Вимоги до якості сільських (зелених) садиб програмою екологічної сертифікації «Зелена Садиба»

Однак діяльність з надання послуг у сфері сільського (зеленого) туризму не відноситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського (зеленого) туризму не перевищує річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним. У випадку розташування сільської садиби в сільській місцевості, яка відноситься до курортної та/або лікувально-оздоровчої зони, сільські господарі або члени його родини зобов'язані зареєструватися як суб'єкти підприємницької діяльності [1].

Наразі розроблено ще один проект закону України «Про сільський аграрний туризм» [4], згідно якого, агротуристична діяльність також не відноситься до підприємницької за умови, якщо кількість ліжко-місць у сільській садибі, що пропонуються для тимчасового розміщення туристів, не перевищує дев'яти [5].

Виходячи зі схеми взаємодії складових сільського (зеленого) туризму та визначених особливостей і проблем його розвитку запропоновано концепцію стратегічного розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні (рис. 3).

Концепція стратегічного розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні включає наступні складові: мету, завдання, предмет, суб'єкти, систему державного регулювання, проблеми стратегічного розвитку сільського зеленого туризму в регіонах України (проблеми гальмування розвитку галузі в цілому, проблеми гальмування розвитку сільського (зеленого) туризму) та індикатори успішності реалізації концепції розвитку сільського (зеленого) туризму.

Метою концепції є формування та розвиток сільського (зеленого) туризму в Україні.

Предмет концепції - сукупність питань теоретичного і методичного характеру щодо формування та розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні.

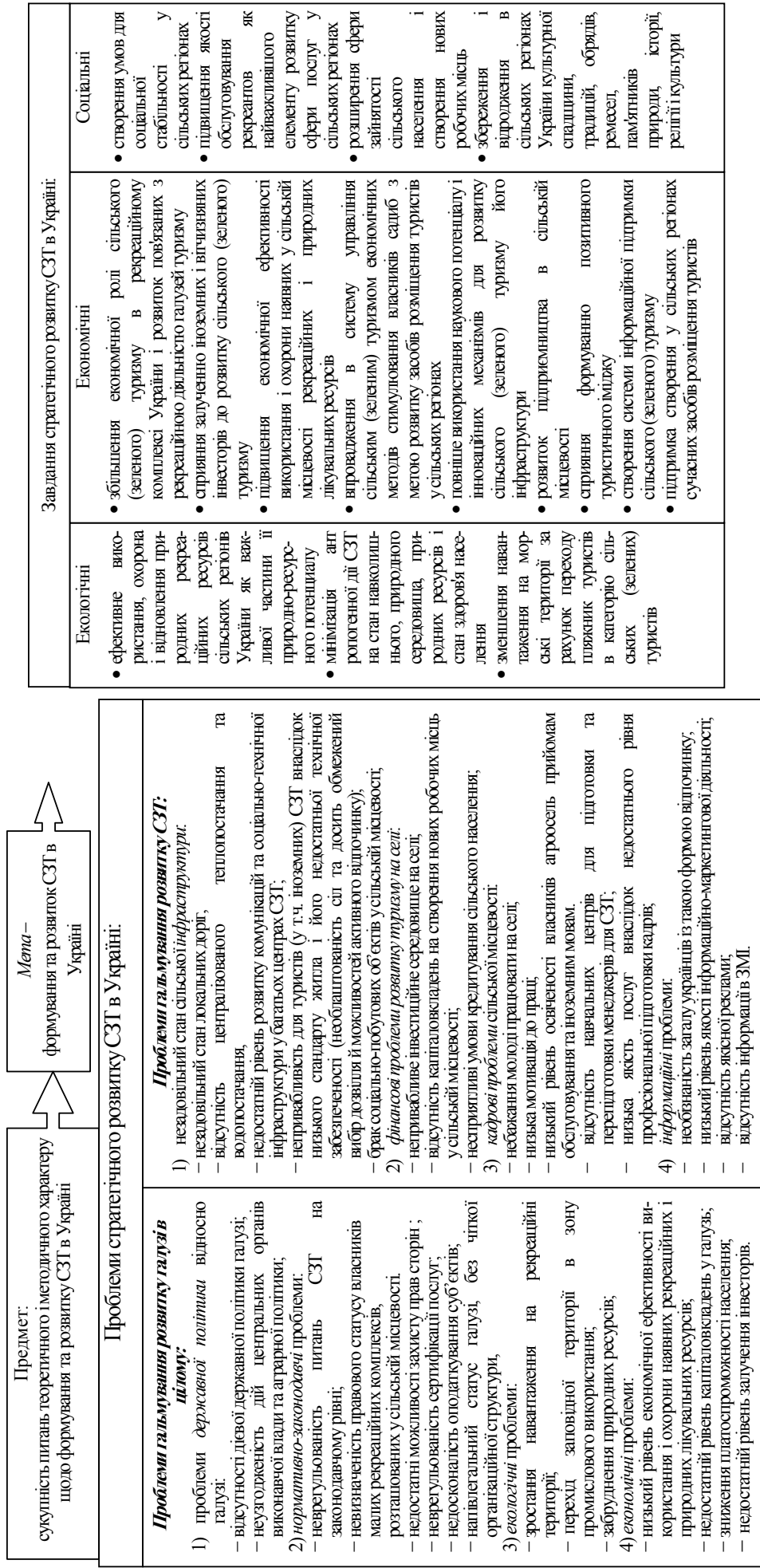
Є вкрай важливим проаналізувати існуючі проблеми розвитку сільського (зеленого) туризму та відокремити з них найголовніші.

Індикатори успішності реалізації концепції визначають чинники, які сприяють успішному розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні.

Таким чином, на основі дослідження основних дефініцій, моніторингу основних складових сільського (зеленого) туризму запропоновано схему взаємодії суб'єктів сільського (зеленого) туризму та концепцію розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні. Схема взаємодії суб'єктів сільського (зеленого) туризму показує взаємодію основних складових, а саме: традиційних послуг з основними об'єктами, специфічних і традиційних додаткових з додатковими суб'єктами, а також взаємозв'язок з державними органами влади.

ЕКОНОМІКА РЕГІОНОВ

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ (СЗТ) В УКРАЇНІ

Індикатори успішності реалізації концепції стратегічного розвитку сільського (зеленого) туризму

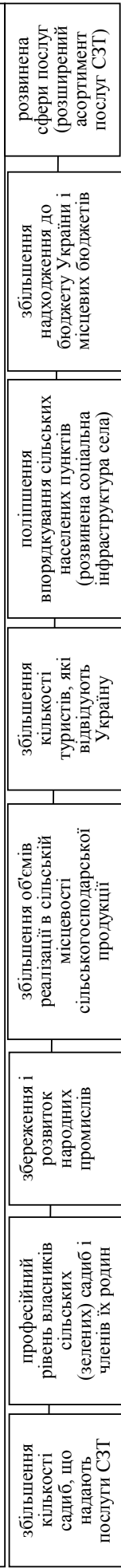

Рис. 3. Концепція стратегічного розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні [1, 6, 7]

В свою чергу, концепцію розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні зображено, як взаємопов'язану систему, що містить мету, завдання, предмет, суб'єкти (основні, додаткові), проблеми стратегічного розвитку у регіонах України (проблеми гальмування розвитку галузі в цілому, проблеми гальмування розвитку сільського (зеленого) туризму), вплив державного регулювання та окремі індикатори успішності реалізації концепції.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі є розробка механізму формування та реалізації стратегій розвитку сільського (зеленого) туризму на макро та мікрорівні.

Література

1. Закон України «Про сільський зелений туризм» (проект) [Електронний ресурс]: Режим доступу http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm. Заглав. з титул. екрану.
2. Законодавство України про туризм і готельну справу [текст]: збірник офіційних текстів законів станом на 3 вересня 2012 року. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – С.8-32.
3. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV. [Електронний ресурс].
4. Проект Закону України «Про сільський аграрний туризм». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uaan.kiev.ua/agrarna-osvita-ta-nauka/zakonodavcha-baza/3652-proekt-zakonu-ukrayini-pro-slskiy-agrarniy-turizm.html>. Заглав. з титул. екрану.
5. Гловацька В.В. Формування попиту і пропозиції на туристичний продукт сільського (зеленого) туризму // Інноваційна економіка. – 2010. - №17.
6. Офіційний сайт Спільки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/news>. Заглав. з титул. екрану.
7. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]: Режим доступу http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm. Заглав. з титул. екрану.

Рецензент д.е.н., професор Виноградова О.В.